

Katarzyna Kita

Wydział Ekonomiczno-Społeczny
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Zmiany samowystarczalności żywnościowej wybranych krajów azjatyckich

Abstrakt: Celem artykułu jest określenie zmian poziomu samowystarczalności żywnościowej w krajach ASEAN, definiowanej jako relacja między krajowym zużyciem a produkcją z wyodrębnieniem konsumpcji poszczególnych artykułów rolno-spożywczych. Z uwagi na uwarunkowania historyczne, geograficzne i kulturowe ryż jest w centrum zainteresowania rządów krajów ASEAN. Tylko w Tajlandii, Wietnamie i Kambodży wskaźnik samowystarczalności przewyższał 100%. Z kolei we wszystkich krajach członkowskich produkcja zaspokajała potrzeby rynku wewnętrznego w zakresie roślin cukrodajnych. Stosunkowo największe braki w produkcji odnotowano w odniesieniu do mleka. Zaobserwowano także wzrost spożycia produktów rolno-spożywczych zarówno pochodzenia roślinnego (z wyjątkiem zbóż, roślin okopowych), jak i zwierzęcego. Przy czym większą dynamiką charakteryzowała się konsumpcja tych ostatnich. Odnotowany rosnący popyt na produkty pochodzenia zwierzęcego jest efektem szybkiego rozwoju społeczno-gospodarczego krajów ASEAN, w ślad za którym następują zmiany w strukturze konsumpcji żywności w kierunku wzorców obserwowanych w krajach rozwiniętych.

Słowa kluczowe: samowystarczalność żywnościowa, spożycie produktów rolno-żywnościowych, ryż, ASEAN

Kody JEL: D12, Q11, O10, O57

Wstęp

Pojęcie samowystarczalności żywnościowej można rozpatrywać w kontekście zamkniętej i otwartej gospodarki. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z sytuacją, w której zapotrzebowanie na żywność rynku wewnętrznego pokrywane jest

z produkcji krajowej (co jest niejako równoznaczne z „samozaopatrzeniem”) [Kwassek 2009, Gulbicka i in. 2015]. Z kolei w drugim (oznaczającym specjalizację i szeroko rozwinięte kontakty handlowe) samowystarczalność należy rozumieć jako zdolność całej gospodarki do pokrycia popytu na podstawowe produkty rolno-spożywcze rodzimą produkcją oraz uzupełnienie/wzbogacanie asortymentu żywności importem¹ [Mikuła 2012, Baer-Nawrocka 2014].

Samowystarczalność żywnościowa zazwyczaj identyfikowana jest z bezpieczeństwem żywnościowym, ale go nie gwarantuje [Clapp 2017]. Oba pojęcia uzupełniają się wzajemnie, przy czym, o ile w koncepcji samowystarczalności żywnościowej akcent jest położony przede wszystkim na optymalne wykorzystanie zdolności produkcyjnych gospodarki żywnościowej w celu zaopatrzenia społeczeństwa w produkty rolno-spożywcze, o tyle w drugim uwaga jest skierowana także na sferę popytową (poziom, struktura, zdrowotna jakość spożywanej żywności, bez względu na status ekonomiczny gospodarstwa domowego)² [Kapusta 2016].

Pojęcie samowystarczalności żywnościowej jako elementu bezpieczeństwa żywnościowego stało się przedmiotem szerokiej dyskusji na arenie międzynarodowej w czasie kryzysu żywnościowego z lat 2007–2008, kiedy to wiele krajów, chcąc odizolować się od wpływu niestabilnych cen żywności na swoich rynkach wewnętrznych, uznała samowystarczalność w zakresie żywności za priorytet – nie tylko gospodarczy, ale i polityczny. Propagowanie powrotu do polityki wysokiego poziomu samowystarczalności osiągananej przez pokrycie zużycia żywności jej produkcją

¹Miarą tak rozumianej samowystarczalności żywnościowej jest m.in. saldo bilansu handlowego w sektorze rolno-spożywczym. Należy jednak mieć na uwadze, że opieranie się na imporcie może też przyczyniać się do zmniejszenia stopnia krajowego bezpieczeństwa żywnościowego, zwłaszcza w kontekście zmian klimatu, niestabilności i spekulacji na globalnym rynku żywności oraz presji ze strony rozwijających się gospodarek [Gulbicka 2009].

²Według oficjalnej definicji sformułowanej na Światowej Konferencji Żywnościowej w 1974 roku w Rzymie bezpieczeństwo żywnościowe należy rozumieć jako dostarczanie w każdym czasie odpowiedniej ilości podstawowych produktów żywnościowych w celu zaspokojenia rosnącej konsumpcji oraz przeciwdziałania fluktuacjom wielkości produkcji oraz cen [Kraciuk 2015]. Z biegiem czasu zakres tej koncepcji rozszerzono o stronę popytową i kwestie bezpiecznej żywności na różnych poziomach – gospodarstwa domowego, regionalnym i narodowym. Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa uwzględniła cztery wymiary bezpieczeństwa żywnościowego: dostępność żywności (ang. *food availability*) – zapewnienie wystarczającej podaży żywności w kraju, bez względu na jej pochodzenie; dostęp fizyczny i ekonomiczny do żywności (ang. *food access*) – dostęp do żywności dla całego społeczeństwa, w tym dla najsłabszych ekonomicznie gospodarstw; możliwości wykorzystania (ang. *food utilization*) – zapewnienie zbilansowanej racji pokarmowej żywności o wysokiej jakości, która nie stanowi zagrożenia dla zdrowia i życia człowieka; stabilność systemu w czasie (ang. *food stability*) – zapewnienie dostępu do żywności przez cały czas zarówno na poziomie populacji, jak i gospodarstwa domowego czy jednostki: nikt nie powinien utracić dostępu do żywności z powodu gwałtownych zdarzeń losowych [FAO 2008]. W tym ujęciu samowystarczalność żywnościowa oznacza dostępność ekonomiczną i fizyczną żywności na rynku krajowym niezależnie od tego, skąd ta żywność pochodzi [Małyśz 2008, Sapa 2010].

wewnątrz kraju ma szczególne znaczenie w przypadku Azji z dwóch powodów. Po pierwsze spośród około 815 mln osób na świecie, które według FAO są niedożywione, aż 63% mieszka w krajach regionu Azji [FAO 2017]. W przypadku krajów Stowarzyszenia Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) liczba osób pozostających w niedożywieniu jest szacowana na 60 mln, a odsetek tej populacji w poszczególnych krajach członkowskich jest zróżnicowany i kształtuje się na poziomie od 5 (Malezja i Brunei) do 18% (Laos)³. Po drugie dla znacznej części mieszkańców krajów tego ugrupowania (ale i innych krajów regionu) ryż był i nadal pozostaje podstawowym składnikiem diety, a wszelka niestabilność cenowa tego towaru⁴ przyczynia się do pogorszenia ich sytuacji żywieniowej⁵.

Z gospodarczego punktu widzenia kraje członkowskie ASEAN⁶ można podzielić na trzy grupy⁷ [Bello 2005]. Każda z nich ma wiele cech specyficznych i każda reprezentuje odmienne możliwości w zakresie realizacji bezpieczeństwa żywnościowego. Singapur i Brunei są liderami w zakresie dostępności żywności i dostępu do żywności (ekonomicznego i fizycznego)⁸. Oba kraje charakteryzują się względnie niewielką populacją (odpowiednio powyżej 5,5 mln oraz 0,41 mln mieszkańców), wysokim PKB per capita (między 74,5 tys. a 80 tys. USD⁹) oraz marginalnym znaczeniem sektora rolnego (poniżej 1% PKB). Do drugiej grupy zaliczyć można kraje, które transformacji gospodarczej dokonały w latach 70. (Malezja, Tajlandia) i 80. XX wieku (Wietnam) i które realizując prorynkową i proeksportową strategię rozwoju gospodarczego, są obecnie zaliczane do jednych z najszybciej rozwi-

³World Bank database, http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=AUS#selectedDimension_DBLList [dostęp: 22.03.2017].

⁴W latach 2006–2008 średnie ceny ryżu na świecie wzrosły o 217%, pszenicy o 136%, kukurydzy o 125% i soi o 107%.

⁵W celu złagodzenia wpływu fluktuacji cenowych żywności i poprawy sytuacji dochodowej krajowych konsumentów rządy państw członkowskich ASEAN podjęły wiele działań z zakresu polityki budżetowej i handlowej [Arnst 2009, Malchar-Michalska 2012].

⁶Więcej o ASEAN [Nosecka i in. 2012].

⁷Podział ten odnosi się przede wszystkim do teorii „klucza lecących gęsi”, zgodnie z którą gospodarki słabiej rozwinięte „doganiają” lepiej i szybciej rozwijające się kraje regionu. Pierwowzorem była Japonia doganiająca Europę Zachodnią. Obecnie to szybko rozwijające się kraje Azje próbują dogonić Japonię [Żyła 2013].

⁸Przy czym oba kraje praktycznie w całości zależne są od dostaw żywności z zewnątrz. Singapur wytwarza jedynie 10% żywności dostępnej na rynku wewnętrznym, a pozostała jej pochodzi z importu. Mimo to wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i odpowiednia polityka (m.in. dywersyfikacja dostawców, bardzo niskie stawki celne w ramach KNU, negocjacje handlowe z innymi krajami) sprawiły, że od wielu lat w klasyfikacji światowego indeksu bezpieczeństwa żywnościowego (ang. *Global Food Security Index*) opracowywanego przez Economist Intelligence Unit kraj ten plasuje się w czołówce. W 2017 roku zajął czwarte miejsce (za Irlandią, USA i Wielką Brytanią) i jednocześnie był liderem w regionie w kwestii bezpieczeństwa żywnościowego [Economist Intelligence Unit, <http://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Singapore>; dostęp: 10.12.2017].

⁹USD, ceny stałe z 2011 roku, według parytetu siły nabywczej.

jających się na świecie¹⁰. O ile jednak w Malezji i Tajlandii zaobserwowano spadek udziału rolnictwa w tworzeniu PKB (w 2015 r. było to odpowiednio 9 i 6,7%), o tyle w Wietnamie sektor ten nadal stanowi 18%. Trzecią grupę stanowią kraje przechodzące transformację, o najniższym poziomie PKB per capita (poniżej 5,5 tys. USD), względnie dużym odsetku ludności wiejskiej (powyżej 70%) i dużym udziale sektora rolnego w tworzeniu PKB, ale z przeciętnym rocznym tempem wzrostu gospodarczego (powyżej 7%) przewyższającym ten, zaobserwowany w pozostałych krajach ugrupowania – Laos, Kambodża, Myanmar [ASEAN 2016]¹¹.

Mając powyższe na uwadze, celem artykułu jest wskazanie zmian poziomu samowystarczalności żywnościowej w wybranych krajach azjatyckich, z uwzględnieniem poziomów produkcji i spożycia artykułów rolno-spożywczych.

Uwagi metodyczne i materiał badawczy

W celu oceny poziomu samowystarczalności żywnościowej w wybranych krajach Azji posłużono się wskaźnikiem wykorzystywanym w tego typu badaniach i analizach w Unii Europejskiej, a także przez Organizację Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO)¹²:

$$SSR = \frac{\text{produkcja krajowa}}{\text{krajowe zużycie}} \times 100$$

Miernik ten, wyrażony w procentach, informuje o stopniu pokrycia potrzeb wewnętrznych na danym obszarze (w tym przypadku w zakresie podstawowych grup produktów rolno-spożywczych w poszczególnych krajach członkowskich ASEAN¹³) z produkcji krajowej. Im większa jest wartość wskaźnika samowystarczalności, tym możliwości wyżywienia ludności kraju z własnej produkcji są większe.

Badaniem objęto następujące grupy artykułów rolno-żywnościowych: zboża podstawowe, owoce, warzywa, rośliny cukrodajne, oleje roślinne i zwierzęce, mięso wołowe, mięso wieprzowe, mięso drobiowe, baraninę i kozinę, mleko (krowie świeże), jaja oraz ryby i owoce morza.

Do analizy wybrano kraje członkowskie ASEAN: Brunei, Filipiny, Kambodża, Indonezja, Laos, Malezja, Myanmar, Tajlandia, Wietnam¹⁴. Zakres czasowy analizy, wyznaczony dostępnością danych, dotyczył lat 2003–2013.

¹⁰Przed transformacją gospodarki tych trzech krajów miały charakter typowo surowcowo-rolniczy.

¹¹World Bank database, op.cit.

¹²Faostat, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS> [dostęp: 01.12.2017].

¹³Potrzeby wewnętrzne należy rozumieć jako tzw. zużycie krajowe produktów rolniczych (bez względu na ich pochodzenie). Pojęcie zużycia rozumie się jako spożycie żywności, przetwórstwo na cele niekonsumpcyjne, straty, a w przypadku produkcji roślinnej również to, co zostało przeznaczone na pasze oraz siew. Należy więc mieć na uwadze, że wskaźnik samowystarczalności nie obrazuje bezpośrednio poziomu zaspokojenia potrzeb żywnościowych kraju.

¹⁴Z uwagi na brak danych Singapur nie został uwzględniony w badaniu.

Wyniki badań

Dla większości krajów azjatyckich priorytetem jest osiągnięcie samowystarczalności żywnościowej zakresie zbóż, zwłaszcza ryżu¹⁵. Jest to dlatego istotne, że w skali światowej z tego ugrupowania pochodzi 28% produkcji ryżu, a 1/3 powierzchni globalnych upraw tego zboża przypada na jego kraje członkowskie¹⁶. W strukturze uprawy zbóż w krajach ASEAN ryż stanowi od 60 (Filipiny) do 90% (Birma). Jednocześnie ugrupowanie to jest jednym z największych światowych konsumentów ryżu (tab. 1). Na mieszkańców tego regionu łącznie przypada nieco ponad 20% globalnego spożycia ryżu, który w strukturze konsumpcji wszystkich zbóż mieszkańców ASEAN¹⁷ stanowi średnio 75% [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat]. W latach 2003–2013 średnie spożycie tego zboża na osobę wyniosło od 74 (Brunei w 2003 r.) do 163 kg (Laos w 2005 r.) – tabela 2. Był to poziom kilkunastokrotnie wyższy w porównaniu z USA czy UE [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat]. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w uwarunkowaniach kulturowych, politycznych i gospodarczych tego regionu [Dawe 2013]. W zakresie samowystarczalności żywnościowej, znaczne nadwyżki krajowej produkcji ponad krajowe zużycie tego produktu rolno-żywnościowego charakteryzowały Tajlandię i Wietnam (tab. 3). Co prawda względ-

¹⁵Kryzys żywnościowy z lat 2007–2008 ujawnił niejednoznaczność polityki krajowej dedykowanej bezpieczeństwu żywnościowemu w ASEAN. Podczas gdy niektóre kraje skorzystały na rosnących cenach ryżu, sprzedając nadwyżki tego towaru na rynkach zagranicznych (np. Tajlandia, Wietnam), inne jak Filipiny musiały zmierzyć się z szybkim pogorszeniem krajowego bezpieczeństwa żywnościowego [Merzęda-Młynarska 2017]. W kwestii samowystarczalności żywnościowej kraje członkowskie skupiają się głównie na stronie produkcyjnej. W odniesieniu do ryżu wachlarz wykorzystywanych narzędzi jest szeroki. Poza działaniami o charakterze inwestycyjnym (np. nawadnianie) stosuje się m.in. wsparcie cenowe czy dopłaty do środków produkcji (kraje będące importerami netto ryżu – Indonezja, Filipiny, Malezja), zakazy, licencjonowanie, a nawet „blokowane” pewnego wolumenu produkcji (w krajach będących eksporterami netto ryżu: Tajlandia, Wietnam, Kambodża i Laos). Indonezja pełną samowystarczalność w zakresie zbóż (ryż, kukurydza, soja) zamierza osiągnąć do 2017 roku, a w zakresie wołowiny i cukru – do 2019 roku. W Malezji celem jest samowystarczalność w zakresie ryżu na poziomie 90%. Z kolei w Wietnamie odpowiednie działania mają zapewnić utrzymanie wzrostu wydajności produkcji ryżu na poziomie 2,5% rocznie do 2020 roku [OECD 2017]. Należy podkreślić, że w celu zwiększenia bezpieczeństwa żywnościowego ASEAN współpracuje także na poziomie regionalnym. W 2003 roku z inicjatywy ASEAN, Chin, Japonii i Korei Południowej powstał projekt pilotażowy, tzw. rezerwa ryżowa Azji Wschodniej (ang. *East Asia Emergency Rice Reserve*), który w 2012 roku przerodził się w ASEAN Plus three Emergency Rice Reserve (APTERR). W ramach tego ostatniego programu 13 krajów zobowiązało się łącznie zgromadzić 787 tys. t ryżu dostępnych dla członków w sytuacjach nadzwyczajnych (np. cyklony, powódzie). To przedsięwzięcie wspierane jest przez System Informacji na rzecz Bezpieczeństwa Żywnościowego (ASEAN AFSIS), mający za zadanie gromadzenie, analizowanie i rozpowszechnianie wśród członków informacji dotyczących bezpieczeństwa żywnościowego [Briones 2011, Belesky 2014].

¹⁶Faostat, op.cit.

¹⁷W poszczególnych krajach członkowskich ta struktura konsumpcji jest zbliżona. Najwięcej, bo ponad 90% wszystkich konsumowanych zbóż, przypada na ryż w Birmie i Kambodży, z kolei względnie najmniej spożywają go konsumenci malezyjscy – stanowi on nieco ponad 50% wszystkich zbóż [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat].

Tabela 1

Produkcja poszczególnych artykułów rolno-spożywczych w wybranych krajach Azji w latach 2003 i 2013 [mln t]

Wyszczególnienie	Brunei		Filipiny		Kambodża		Indonezja		Laos		Malezja		Myanmar		Tajlandia		Wietnam	
	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013
Zboża, w tym	0,00	0,00	13,62	19,68	3,46	7,19	45,66	66,06	1,73	3,49	1,58	1,82	16,62	21,49	24,13	29,53	26,20	34,57
kukurydza	0,00	0,00	4,62	7,38	0,32	0,93	10,89	18,51	0,14	1,21	0,07	0,09	0,69	1,70	4,25	5,06	3,14	5,19
ryż	0,00	0,00	9,00	12,30	3,14	6,26	34,78	47,54	1,58	2,28	1,51	1,74	15,44	19,19	19,66	24,05	23,06	29,37
pszenica	x	x	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,12	0,19	0,00	0,00	0,00	0,00
Rośliny cukrodajne	x	x	31,00	31,87	0,17	0,60	24,50	33,70	0,31	0,87	0,65	0,21	6,80	9,65	74,26	100,10	16,86	20,13
Owoce	0,01	0,01	11,99	15,89	0,33	0,38	12,75	16,00	0,29	0,61	1,32	0,86	1,70	2,31	10,13	11,10	5,40	7,13
Warzywa	0,02	0,01	5,44	6,37	0,47	0,62	7,78	10,24	0,78	1,49	0,58	1,40	3,84	4,75	3,68	3,78	7,60	14,98
Oleje roślinne	0,00	0,00	1,68	1,35	0,02	0,07	12,74	31,49	0,01	0,01	15,38	21,85	0,52	0,80	1,23	2,55	0,20	0,22
Mleko	0,00	0,00	0,01	0,02	0,02	0,02	0,85	1,39	0,01	0,01	0,04	0,08	0,84	1,71	0,73	1,10	0,16	0,49
Ryby i owoce morza	0,00	0,01	2,62	3,13	0,38	0,73	5,48	8,37	0,10	0,13	1,45	1,74	1,59	4,15	3,90	2,93	2,75	5,33
Jaja	0,01	0,01	0,33	0,47	0,02	0,02	0,97	1,50	0,01	0,02	0,43	0,70	0,15	0,43	0,87	1,06	0,24	0,38
Mięso, w tym	0,02	0,03	2,35	3,13	0,21	0,20	2,19	3,32	0,10	0,14	1,07	1,71	0,78	2,13	2,35	2,56	2,48	4,27
wolowina	0,00	0,00	0,26	0,30	0,06	0,07	0,41	0,59	0,04	0,05	0,02	0,03	0,12	0,26	0,15	0,20	0,20	0,38
wieprzowina	0,00	0,00	1,39	1,68	0,12	0,10	0,50	0,74	0,04	0,06	0,20	0,22	0,22	0,62	0,87	0,89	1,80	3,22
drob	0,02	0,02	0,66	1,08	0,03	0,03	1,14	1,87	0,02	0,03	0,85	1,46	0,42	1,20	1,34	1,47	0,46	0,63
Oleje zwierzęce	0,00	0,00	0,20	0,24	0,01	0,01	0,10	0,13	0,00	0,01	0,02	0,02	0,04	0,08	0,02	0,04	0,10	0,22

Źródło: FAO, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS>, obliczenia własne.

Tabela 2

Konsumpcja artykułów rolno-spożywczych w wybranych krajach Azji w latach 2003 i 2013 [kg/os./rok]

Wyszczególnienie	Brunei		Filipiny		Kambodża		Indonezja		Laos		Malezja		Myanmar		Tajlandia		Wietnam	
	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013
Zboża, w tym	138,7	135,4	143,0	163,1	168,9	174,7	172,4	195,5	177,7	176,7	145,9	150,1	141,2	145,0	129,4	135,7	170,3	164,8
kukurydza	14,0	12,8	10,4	20,1	10,3	12,5	27,9	35,3	15,3	15,4	6,2	15,8	2,3	3,9	6,0	10,2	8,4	9,7
ryż	74,2	76,7	107,2	119,4	156,1	159,1	126,6	134,6	160,8	159,1	75,2	81,3	133,7	132,8	115,2	114,6	155,4	144,6
pszenica	40,0	42,9	25,1	23,1	2,5	2,7	17,8	25,5	1,5	1,9	49,0	51,0	3,3	6,2	8,2	10,9	6,5	10,5
Cukier	31,7	28,8	25,8	20,7	17,3	18,2	15,5	15,5	3,9	4,4	39,2	43,0	1,4	0,6	31,5	37,7	12,7	9,5
Owoce	99,6	76,5	95,3	105,7	24,2	26,3	51,7	58,4	49,8	82,4	54,9	45,3	29,7	39,3	123,2	103,1	57,6	68,1
Warzywa	91,4	90,3	63,6	63,7	33,0	37,4	34,0	40,4	126,1	210,4	36,6	70,4	70,6	81,4	47,0	51,6	82,6	147,5
Oleje roślinne	9,4	9,8	4,4	4,8	2,1	2,8	7,6	10,2	1,3	2,0	15,5	16,6	5,9	8,0	6,3	7,6	2,7	2,9
Mleko	79,6	70,5	18,6	15,7	2,9	3,5	8,1	14,8	3,6	2,9	42,5	25,3	18,0	31,5	24,1	29,4	9,4	16,4
Ryby i owoce morza	36,8	46,7	30,4	31,6	25,4	41,4	21,0	28,2	17,7	19,8	58,4	59,0	20,5	54,4	30,8	24,8	23,6	32,7
Jaja	15,9	16,2	3,4	4,0	1,2	1,4	3,6	4,9	2,0	2,0	12,2	16,6	2,5	6,5	10,0	12,4	2,7	3,8
Mięso, w tym	73,3	86,0	30,7	35,1	16,0	13,2	10,1	13,6	16,7	21,1	47,9	56,3	15,4	39,0	27,6	29,3	29,7	55,2
wolowina	11,1	12,2	4,5	4,1	4,9	4,9	2,0	2,6	7,1	7,3	5,7	6,5	2,5	4,9	2,2	2,6	2,5	7,4
wieprzowina	4,8	8,4	17,3	18,4	9,1	6,5	2,2	3,0	6,3	9,3	8,2	7,8	4,3	11,3	13,2	13,0	21,4	35,0
drób	56,2	62,9	8,3	11,9	2,1	1,8	5,2	7,5	3,2	4,2	33,5	41,0	8,3	21,9	12,2	13,7	5,5	12,4
Oleje zwierzęce	2,6	2,5	2,4	2,9	0,9	0,8	0,5	0,5	0,7	1,0	1,1	1,1	0,7	1,5	0,3	0,4	1,3	2,4

Źródło: FAO, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS>, obliczenia własne.

Tabela 3
Samowystarczalność żywnościowa wybranych krajów Azji w latach 2003 i 2013 [%]

Wyszczególnienie	Brunei		Filipiny		Kambodża		Indonezja		Laos		Malezja		Myanmar		Tajlandia		Wietnam	
	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013
Zboża, w tym	x	1,4	74,1	82,5	126,4	101,8	86,4	88,6	97,8	105,5	21,4	21,6	106,7	98,7	150,2	142,5	113,8	114,4
kukurydza	x	x	84,4	95,2	146,5	109,8	89,1	89,3	105,1	122,1	2,0	2,2	119,7	128,3	104,4	108,2	95,4	77,6
ryż	x	2,3	89,0	94,3	126,9	102,9	95,5	101,4	98,3	99,5	76,1	60,3	107,0	97,9	182,2	176,8	123,3	137,3
pszenica	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	62,6	47,8	0,1	0,1	x	x
Rośliny cukrodajne	x	x	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	102,9	103,2	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Owoce	9,7	18,2	130,2	139,5	96,7	88,8	101,4	98,6	99,0	103,1	86,8	59,7	105,5	100,0	116,6	145,3	112,5	114,2
Warzywa	45,5	30,8	98,8	97,2	99,8	98,7	96,9	94,1	100,0	99,9	60,6	64,1	99,9	100,2	109,7	99,0	99,6	99,8
Oleje roślinne	x	x	308,1	221,0	57,6	118,3	270,3	527,2	100,0	107,7	1025,0	881,1	64,7	56,0	126,1	133,7	5,3	14,0
Mleko	x	x	0,7	1,3	49,6	43,4	45,4	35,9	26,1	29,2	3,8	8,6	87,9	94,8	46,1	51,0	20,1	32,5
Ryby i owoce morza	15,4	25,0	96,0	99,6	116,8	104,3	114,2	106,3	95,0	88,4	94,0	86,9	125,0	114,8	132,4	144,1	139,8	139,8
Jaja	75,0	77,8	99,7	99,6	106,3	100,0	100,0	99,5	100,0	100,0	114,6	115,9	100,0	100,0	102,0	102,1	109,5	107,4
Mięso, w tym	88,5	71,4	92,8	90,6	100,0	99,5	99,8	98,0	100,0	100,0	87,0	88,5	99,1	99,8	130,2	128,3	100,3	84,2
wolowina	100,0	20,0	69,6	74,3	100,0	100,0	96,5	90,6	100,0	100,0	17,0	16,0	95,0	99,6	103,6	113,4	99,5	55,6
wieprzowina	x	x	97,2	92,8	100,0	100,0	101,6	99,6	100,0	100,0	96,6	93,9	99,5	100,0	101,9	102,3	100,5	100,3
drób	95,0	92,3	96,1	92,1	100,0	96,4	100,3	99,9	100,0	100,0	97,2	98,7	100,0	99,8	164,5	155,6	99,8	55,9
Oleje zwierzęce	x	x	78,6	74,5	91,7	83,3	83,3	91,0	100,0	150,0	60,0	53,8	100,0	96,2	56,8	73,1	92,7	99,6

Źródło: FAO, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS>, obliczenia własne.

nie większą dynamiką charakteryzowało się spożycie ryżu w tych krajach, wzrost wolumenu produkcji w 2013 roku do poziomu 29,4 mln t w Wietnamie (o 27%) i 24 mln t w Tajlandii (o 22%) pozwolił jednak pokryć zapotrzebowanie krajowe na poziomie znacznie przekraczającym 100% (tab. 1, 3). Warto zaznaczyć, że oba kraje wraz z Indonezją na przestrzeni analizowanego okresu odpowiadały za blisko 70% podaży ryżu w całym ugrupowaniu¹⁸. Ta ostatnia na koniec 2013 roku produkowała 47,5 mln t ryżu. Było to o 35% więcej niż dekadę wcześniej, co pozwoliło pokryć zapotrzebowanie krajowe w 101,4%. Warto zaznaczyć, że Indonezja należy do największych producentów ryżu na świecie (na przestrzeni analizowanych lat pochodziło z tego kraju średnio 9% globalnej podaży) i równocześnie w przypadku tej grupy asortymentowej jest jej importerem netto (w ujęciu wartościowym i ilościowym) [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat]¹⁹. Taki stan rzeczy jest spowodowany z jednej strony przez samych rolników i ich nieoptymalne techniki produkcji²⁰ (choć i te ulegają poprawie), a z drugiej przez względnie duże spożycie ryżu przypadające na mieszkańca²¹ – w 2013 roku średnioroczny poziom konsumpcji w ujęciu per capita był wyższy niż w 2003 roku o 6,3% i wynosił 134,6 kg. W badanym okresie większe spożycie ryżu w skali roku zaobserwowano jedynie wśród mieszkańców Wietnamu i Laosu (tab. 2).

Z kolei, niewielki deficyt w produkcji ryżu (kształtujący się na poziomie 1–10%) w poszczególnych latach zaobserwowano na rynkach pozostałych krajów azjatyckich. Wyjątek stanowiło Brunei, gdzie w 2013 roku zużycie ryżu przekraczało wewnętrzną produkcję o 43 tys. t (wobec 35 tys. t w 2003 r.), a wskaźnik samowystarczalności żywnościowej nie przekroczył 3%. Rynek malezyjski również charakteryzował się niedoborem podaży ryżu. Produkcja krajowa na przestrzeni lat pokrywała tam zapotrzebowanie wewnętrzne od 60 do 76%. O ile jednak produkcja tej grupy asortymentowej wzrosła w badanym okresie o 15%, osiągając w 2013 roku poziom ponad 1,7 mln t (tab. 1), o tyle większą dynamikę zaobserwowano w odniesieniu do zużycia (wzrost o 46%), spowodowaną głównie wzrostem spożycia tego zboża (konsumpcja ryżu stanowiła średnio 85% zużycia). W 2013 roku przeciętny Malezyjczyk spożywał bowiem 81,25 kg ryżu. Było to o 6 kg więcej niż w 2003 ro-

¹⁸Oba kraje są zaliczane do największych eksporterów ryżu na świecie, a ich łączny udział w globalnej produkcji tego zboża kształtuje się na poziomie 10% [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat].

¹⁹Import występuje głównie z uwagi na konieczność utrzymywania rezerw ryżu na odpowiednim poziomie (1,5–2 mln t). O ile jednak w 2003 roku kształtował się on na poziomie 1,6 mln t, o tyle w 2013 roku import wyniósł 0,47 mln t. W latach 60. i 70. XX wieku indonezyjski import ryżu stanowił odpowiednio 10 i 15% światowego importu tego zboża.

²⁰Około 90% produkcji ryżu na rynku Indonezji pochodzi z małych gospodarstw rolnych, których powierzchnia nie przekracza 0,8 ha [Lowder i in. 2014, Indonesia Investments 2017].

²¹W celu zapewnienia samowystarczalności żywnościowej podejmowane są kroki mające na celu ograniczenie spożycia ryżu wśród mieszkańców, takie jak kampania „jeden dzień w tygodniu bez ryżu” (ang. „one day no rice”), oraz kampanie promujące konsumpcję innych zbóż [Jakarta Globe 2012].

ku, ale o kilkadziesiąt kilogramów mniej niż przypadało średnio na mieszkańców w pozostałych krajów członkowskich ASEAN (tab. 2).

Warto zwrócić też uwagę na rynek pszenicy, w odniesieniu do której krajowa produkcja praktycznie nie występuje²², a rośnie za to jej zużycie generowane przede wszystkim przez zapotrzebowanie na cele konsumpcyjne rosnące wraz ze wzrostem liczby ludności w regionie²³. Na przestrzeni analizowanych lat spożycie pszenicy w całym ugrupowaniu stanowiło 10–11,5% wszystkich spożywanych zbóż i stale rosło [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat]. Relatywnie najwięcej tego zboża w ujęciu per capita spożywał mieszkaniec Malezji – w 2013 roku było to nieco ponad 51 kg (o 4% więcej niż w 2003 r.). Z kolei najbardziej dynamiczny wzrost konsumpcji pszenicy per capita w analizowanym okresie odnotowano w Wietnamie (o 100%, do poziomu 10,5 kg w 2013 r.) – tabela 2.

Względnie niewielkie niedobory produkcji zaobserwowano na rynkach owoców i warzyw w większości krajów członkowskich ASEAN. Poziom samowystarczalności w przypadku obu grup asortymentowych kształtował się w analizowanym okresie powyżej 90%²⁴, co jest między innymi efektem wzrostu spożycia tych produktów. Największą dynamiką konsumpcji owoców w ujęciu per capita w analizowanym okresie odnotowano w Laosie. W 2013 roku mieszkaniec tego kraju spożył średnio 82 kg tej grupy asortymentowej – o 65% więcej niż w 2003 roku. Było to jednocześnie m.in. ponad trzykrotnie więcej niż w 2013 roku skonsumsił obywatel Kambodży, ale o 20 kg mniej niż Filipińczyk (tab. 2). Z kolei w odniesieniu do warzyw najszybciej (niemal dwukrotnie) wzrosło spożycie w ujęciu per capita w Wietnamie (o 72%) i w Malezji (o 92%). W tym ostatnim kraju na pogłębienie braku samowystarczalności w przypadku owoców aż o 27 p.p. (największy spadek spośród badanych krajów, z 89 do 60%) wpływ miał także odnotowany 35% spadek produkcji do poziomu 0,8 mln t (konsekwencja suszy)²⁵ – tabela 1. Warto zwrócić też uwagę na Filipiny i Tajlandię, które będąc największymi producentami owoców w ASEAN (ok. 50%), osiągały najwyższy i znaczny stopień samowystarczalności w zakresie tej grupy asortymentowej – w 2003 roku było to odpowiednio 130 i 116%, w 2013 roku – 139,5 i 145,3%.

W całym analizowanym okresie we wszystkich krajach ASEAN występował deficyt w produkcji mleka w porównaniu do krajowego zapotrzebowania (tab. 3). O ile w Birmie poziom samowystarczalności w zakresie tej grupy asortymentowej

²²Zboże było produkowane w marginalnych ilościach (łączna podaż wyniosła od 123 tys. t w 2003 r. do 190 tys. t w 2013 r., a jedynymi dostawcami były Myanmar i Tajlandia).

²³Zużycie na cele paszowe także jest na relatywnie wysokim poziomie, chociaż popyt może być osłabiany przez zwiększone użycie substytutów (kukurydza, soja).

²⁴Wyjątek w badanych latach stanowiło Myanmar, gdzie produkcja wewnętrzna pokrywała zapotrzebowanie na owoce w 9–18%, a na warzywa – 30–45%.

²⁵W skali całego ugrupowania Malezja nie jest znaczącym producentem owoców i warzyw. Na przestrzeni lat pochodząca z tego kraju produkcja stanowiła w przypadku obu grup asortymentowych mniej niż 3% [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat].

wynosił 85–95%, o tyle w pozostałych krajach nie przekraczał on 50%²⁶. Taki stan rzeczy jest powodowany z jednej strony minimalną produkcją mleka, która w całym ugrupowaniu wzrosła o 80% na przestrzeni lat (do poziomu 4,8 mln t)²⁷, ale w skali świata miała znikome znaczenie (0,6% w 2013 r.), a z drugiej – rosnącą konsumpcją tej grupy asortymentowej²⁸. Pomijając Brunei, gdzie w skali roku spożycie mleka (ale też i produktów mleczarskich) per capita wyniosło od 63 (2012 r.) do 100 kg (2008 r.), w ASEAN jest stosunkowo niewielkie i w latach 2003–2013 wahało się średnio od 3,2 (Laos) do 26 (Tajlandia) i 36 kg (Malezji) – tabela 2, podczas gdy w UE czy USA było to odpowiednio ponad 230 i 250 kg [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat].

Warto przyrzeć się też samowystarczalności w zakresie ryb i owoców morza. Stowarzyszenie Azji Południowo-Wschodniej jako ugrupowanie jest znaczącym producentem²⁹ i eksporterem tej grupy asortymentowej na świecie – odpowiada za blisko 17% jej globalnej podaży i 15% światowego eksportu [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat]. W latach 2003–2013 niedobór w produkcji ryb i owoców morza w porównaniu do krajowego zapotrzebowania zaobserwowano w Brunei, na Filipinach, w Laosie oraz Malezji, co jest przede wszystkim efektem wzrostu zużycia tej grupy asortymentowej zarówno na cele konsumpcyjne, jak i niekonsumpcyjne³⁰ (tab. 3). Przy czym największym konsumentem tej grupy asortymentowej w ujęciu per capita w ASEAN była Malezja (średnio 57 kg)³¹, za dynamikę wzrostu konsumpcji odpowiadały jednak przede wszystkim Myanmar (2,5-krotny wzrost) oraz Indonezja (wzrost o 36%). Ta ostatnia jest liderem w zakresie konsumpcji oraz produkcji ryb i owoców morza w skali całego ugrupowania³²

²⁶W najmniejszym stopniu produkcja krajowa zaspokaja wewnętrzne zużycie na Filipinach i w Malezji (tab. 3).

²⁷Z czego 90% całkowitej podaży mleka przypada na trzy kraje ugrupowania: Myanmar (37% w 2013 r.), Indonezja (29%) oraz Tajlandia (23%).

²⁸Wzrost konsumpcji mleka i artykułów mleczarskich jest zasługą nie tylko wzrostu dochodów rozporządalnych i liczby ludności, ale jest też efektem realizacji rządowych programów promujących konsumpcję mleka w szkołach oraz stopniowego (następującego w ślad za przeobrażeniami gospodarczymi) przejmowania zachodnich wzorców konsumpcyjnych. Według szacunków do 2020 roku konsumpcja tej grupy asortymentowej będzie rosła w tempie 3% rocznie. Oznaczałoby to, że region Azji Południowo-Wschodniej stanie się jednym z jej największych światowych konsumentów i znacznie zwiększy zapotrzebowanie na import [Black 2016].

²⁹Na przestrzeni lat 2003–2013 wolumen produkcji wzrósł tam o prawie 50%, co było głównie zasługą działań dywersyfikujących hodowane gatunki (w kierunku takich, które cieszą się dużym zainteresowaniem na rynkach zagranicznych) i towarzyszącej im intensyfikacji produkcji. Na dalszy rozwój produkcji będą w przyszłości mieć również wpływ na kwestie związane z ograniczonymi zasobami wody czy powierzchnią ziemi przeznaczanej na przykład na łowiska [OECD-FAO 2017].

³⁰Przede wszystkim na pasze oraz przetwórstwo.

³¹W ujęciu krajowym zaś liderem jest Indonezja. Tam spożycie per capita jest stosunkowo małe (24,9 kg), ale liczba ludności powoduje, że konsumpcja ryb i owoców morza stanowi około 1/3 całej konsumpcji ASEAN [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat].

³²Indonezja jest też drugim po Chinach największym producentem ryb i owoców morza na świecie.

(odpowiednio średnio po 30%), a w analizowanych latach była samowystarczalna w odniesieniu do tej grupy asortymentowej (tab. 2 i 3).

Także w Indonezji i Malesji zaobserwowano największe nadwyżki podaży olejów roślinnych – w 2013 roku wskaźnik samowystarczalności w tych krajach wyniósł odpowiednio 527 i 881% (tab. 3). Oba kraje łącznie w 2013 roku wyprodukowały 53,3 mln t olejów roślinnych³³, co stanowiło ponad 91% w skali całego ugrupowania i 32% w skali światowej. Było to też prawie dwukrotnie więcej niż na początku badanego okresu³⁴ (tab. 1). Nie bez znaczenia dla wysokiego poziomu samowystarczalności w tym zakresie odnotowanego w Indonezji i Malesji jest to, że oleje roślinne (zwłaszcza olej palmowy) w strukturze ich produkcji rolno-spożywczej stanowiły w 2013 roku odpowiednio 20 i blisko 65% [FAO-OECD 2017]. Jednocześnie zwiększyło się też zużycie olejów roślinnych o blisko 27% w Indonezji (5,9 mln t w 2013 r.) i o 65% w Malesji (2,5 mln t w 2013 r.), przy czym w znacznym stopniu było ono efektem wzrostu zużycia olejów roślinnych na cele przemysłowe (średnio 60–75% całkowitego zużycia).

Stopień samowystarczalności krajów członkowskich ASEAN w zakresie roślin cukrodajnych kształtował się na stabilnym, około 100-procentowym poziomie (tab. 3). Za wolumen podaży całego ugrupowania na poziomie ponad 197 mln t (2013) w 94% odpowiadały łącznie cztery kraje: Tajlandia (50,8%), Indonezja (17,1%), Filipiny (16,2%) oraz Wietnam (10,2%). Na tę czwórkę przypadało także ponad 90% zużycia roślin cukrodajnych w skali ASEAN, a największą jego część stanowiło „przetwórstwo” (na konsumpcję i produkcję bioetanolu). Na przestrzeni lat przeznaczano na nie średnio od 83% całego krajowego zużycia w Wietnamie do 100% w Indonezji. W tym miejscu należy podkreślić, że ASEAN jest drugim, po Indiach, największym producentem cukru w Azji, a w ujęciu globalnym odpowiada za 9–10% podaży, dostarczając średnio 17 mln t tej grupy asortymentowej (z czego 10 mln t pochodzi z Tajlandii). Jednocześnie w skali roku konsumuje się tam średnio 14 mln t cukru, a na jednego mieszkańca tego ugrupowania przypada od 1 kg w Birmie przez 15 kg w Indonezji do 43 kg cukru w Malesji (tab. 2) [obliczenia własne na podstawie danych z bazy Faostat]. Znaczna część wzrostu konsumpcji cukru w regionie ma miejsce w czterech krajach będącymi głównymi producentami tego towaru i wynika przede wszystkim z rosnącego poziomu dochodów rozporządzalnych mieszkańców oraz wzrostu liczby ludności.

W odniesieniu do mięsa tylko Laos osiągał produkcję na poziomie zaspokajającym zużycie w zakresie wszystkich jego rodzajów, przy czym w skali regionu,

³³Z czego ponad 85% stanowił olej palmowy.

³⁴Wzrost produkcji nastąpił w wyniku przekształcenia terenów zalesionych w grunty do uprawy palmy olejowej. Co prawda zmiany te przyczyniły się do zwiększenia dochodów osób zatrudnionych w rolnictwie, ale nie pozostały one bez wpływu na środowisko naturalne. Badania pokazują, że w latach 1990–2010 17% nowych plantacji palmy olejowej w Malesji i 63% w Indonezji powstało kosztem bogatych w bioróżnorodność lasów tropikalnych (deforestacja) [Koh i in. 2011, Gunarso i in. 2013], a na dodatek przyczyniło się do zwiększenia emisji dwutlenku węgla w tym sektorze [Carlson i in. 2012].

dostarczając 142 tys. t, kraj ten odpowiadał jedynie za niecały 1% produkcji mięsa ogółem (tab. 1 i 3). Warto podkreślić, że w produkcji mięs w ASEAN przez lata dominowała wieprzowina (ok. 44% w 2003 r.), a jej największymi dostawcami były i nadal pozostają Wietnam (średnio 40%) oraz Filipiny (22%), z których łącznie na koniec badanego okresu pochodziło 4,9 mln t (tab. 1). Oba kraje należą też do największych konsumentów tego rodzaju mięsa, zarówno w ujęciu per capita, jak i krajowym. W przeciągu dekady spożycie wieprzowiny wzrosło odpowiednio o 63% (do 35 kg/os./rok) i niemal o 80% w Wietnamie (3,2 mln t) i o 6% (do 18,4 g/os./rok) oraz o 27% na Filipinach (do 1,8 mln t) – tabela 2. W zakresie tej grupy asortymentowej poziom samowystarczalności żywnościowej w krajach członkowskich był zróżnicowany i kształtował się w 2013 roku od 92,8 (Filipiny) do 102,3% (Tajlandia) – tabele 2 i 3.

Obecnie dynamicznie rozwija się produkcja mięsa drobiowego stymulowana szybkim rozwojem społeczno-gospodarczym krajów ASEAN i podążającym za nim rosnącym popytem na ten rodzaj mięsa. Systematyczny wzrost zużycia mięsa drobiowego na cele konsumpcyjne w ostatnich latach w poszczególnych krajach ASEAN, niejednokrotnie szybszy niż wzrost produkcji, wywołał negatywne zmiany w poziomie samowystarczalności w tym zakresie (tab. 1, 2 i 3). Taką sytuację zaobserwowano w Kambodży, Indonezji, Wietnamie i na Filipinach. Najszybciej konsumpcja rosła w Birmie i Wietnamie – w 2013 roku w ujęciu per capita spożywano tam odpowiednio o 162 (21,9 kg) i 125% (12,4 kg) więcej niż dekadę wcześniej, przy czym nadal było to o kilkadziesiąt kilogramów mniej niż w Malezji (44 kg), charakteryzującej się najwyższym poziomem konsumpcji tej grupy asortymentowej w skali całego ugrupowania (tab. 2)³⁵. Łącznie kraje ASEAN wyprodukowały w 2013 roku 7,8 mln t mięsa drobiowego – o 60% więcej niż w 2003 roku – z czego 77% tej produkcji miało miejsce w Indonezji (24%), Tajlandii (18,9%), Malezji (18,7%) i Birmie (15,45%). Jednocześnie wolumen produkcji tego rodzaju mięsa zwiększył swój udział w globalnej podaży do 7,2%.

Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy samowystarczalności żywnościowej wynika, że kraje członkowskie ASEAN charakteryzuje zróżnicowany jej stopień w zakresie podstawowych produktów rolno-żywnościowych.

Wskaźnik samowystarczalności w odniesieniu do ryżu w Birmie, Indonezji, Laosie oraz na Filipinach oscylował w granicach 90–100%. Znaczną nadprodukcję od-

³⁵Średnia ilość spożywanego w ciągu roku mięsa drobiowego per capita w Malezji jednocześnie była trzykrotnie większa niż średnia światowa (w 2013 r. – 15 kg). Taki stan rzeczy wynika nie tylko z rosnących dochodów obywateli, ale też z substytucji droższej wołowiny względnie tańszym mięsem drobiowym oraz licznej muzułmańskiej populacji (ok. 60%) [USDA 2014].

notowano tylko w Tajlandii i Wietnamie. Jednocześnie wszystkie kraje tego regionu w badanych latach osiągały produkcję roślin cukrodajnych na poziomie zaspokajającym zużycie tej grupy produktów.

Zaobserwowano też, że wzrost zamożności mieszkańców krajów członkowskich ASEAN stymulowany reformami gospodarczymi oraz włączeniem się w wymianę międzynarodową tych krajów przełożył się na zmiany we wzorcach konsumpcji żywności. Zmiany te polegają na wzroście spożycia produktów pochodzenia zwierzęcego. Zarówno na rynku mleka, jak i mięsa za dynamiczny wzrost konsumpcji w ASEAN w ujęciu per capita odpowiadały Myanmar, Wietnam i Indonezja. Nadal jednak w porównaniu do UE i USA jej poziom był kilku- i kilkunastokrotnie niższy. Jednocześnie podczas gdy na rynku mięsa w ślad za konsumpcją rosła rodzima produkcja – co pozwoliło krajom ASEAN utrzymać względnie wysokie wskaźniki samowystarczalności żywnościowej w tym zakresie – na rynku mleka odnotowano największe niedobory produkcji. W efekcie, poza Birma, poziom samowystarczalności w odniesieniu do tej grupy asortymentowej nie przekraczał w krajach członkowskich 50%.

Literatura

- ARNST R., 2009: *Business as usual: Responses within ASEAN to the food crisis*, Occasional paper 4, Manila: Focus on the Global South, <http://focusweb.org/pdf/occasionalpaper4.pdf> [dostęp: 20.12.2017].
- Association of South-East Asian Nations, ASEAN, 2016: *Statistical Yearbook 2016*, Jakarta.
- BAER-NAWROCKA A., 2014: *Zmiany w spożyciu i stopniu samowystarczalności żywnościowej w Unii Europejskiej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Agrobiznes. Problemy Ekonomiczne i Społeczne 360, 19–27.
- BELESKY P., 2014: *Regional Governance, Food Security and Rice Reserves in East Asia*, *Global Food Security* 3 (3–4), 167–173, <http://dx.doi.org/10.1016/j.gfs.2014.09.002>
- BELLO A.L., 2005: *Ensuring Food Security – A Case for ASEAN Integration*, *Asian Journal of Agriculture and Development* 2 (1–2), 87–108.
- BLACK E., 2016: *Got milk? Demand for Dairy Soars in Southeast Asia*, <http://sea-globe.com/got-milk-demand-dairy-soars-southeast-asia> [dostęp: 11.11.2017].
- BRIONES R.H., 2011: *Regional Cooperation for Food Security: The Case of Emergency Rice Reserves in the ASEAN Plus Three*, ADB Sustainable Development Working Paper Series 18, Asian Development Bank, Philippines.
- CARLSON K.M., CURRAN L.M., ASNER G.P., PITTMAN A.M., TRIGG S.N., ADENEY J.M., 2012: *Carbon emissions from forest conversion by Kalimantan oil palm plantations*, *Nature Climate Change* 3 (3), 283–287, doi 10.1038/nclimate1702
- CLAPP J., 2017: *Food self-sufficiency: Making sense of it, and when it makes sense*, *Food Policy* 66, 88–96.
- DAWE D., 2013: *Geographic determinants of rice self-sufficiency in Southeast Asia*, ESA-FAO Working Paper 13-03.

- Food and Agriculture Organization UN, FAO, 2008: *An Introduction to the Basic Concepts of Food Security, Food Security Information for Action. Practical Guides*, EC-FAO Food Security Programme, Rome, <http://www.fao.org/docrep/013/al936e/al936e00.pdf> [dostęp: 11.01.2018].
- Food and Agriculture Organization UN, FAO, 2017: *The State of Food Security and Nutrition in the World. Building Resilience for Peace and Food Security*, Rome.
- GULBICKA B., 2009: *Problemy wyżywienia w krajach rozwijających się*, [w:] *Program wieloletni 2005–2009. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- GULBICKA B., KWASEK M., OBIEDZINSKA A., 2015: *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym* (33). *Analiza bezpieczeństwa żywnościowego Polski*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- GUNARSO P., HARTOYO M.E., AGUS F., KILLEEN T., 2013: *Oil Palm and Land Use Change in Indonesia, Malaysia and Papua New Guinea*, Round Table on Sustainable Palm Oil (RSPO), Singapore, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264272392-en>
- Indonesia Investments, 2017: *Rice*, <https://www.indonesia-investments.com/business/commodities/rice/item183?> [dostęp: 12.12.2017].
- Jakarta Globe, 2012: *One Day No Rice to Become National Program*, <http://jakartaglobe.id/archive/one-day-no-rice-to-become-national-program> [dostęp: 15.12.2017].
- KAPUSTA F., 2016: *Bezpieczeństwo żywnościowe Polski i jej mieszkańców w okresie przedakcesyjnym i po akcesji do Unii Europejskiej*, *Ekonomia XXI wieku* 4 (12), 69–86.
- KOH L.P., MIETTINEN J., LIEW S.C., GHAZOUL J., 2011: *Remotely sensed evidence of tropical peatland conversion to oil palm*, *Proceeding of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Stanford University 108 (12), 5127–5132, <https://doi.org/10.1073/pnas.1018776108>
- KRACIUK J., 2015: *Bezpieczeństwo żywnościowe z perspektywy krajów słabo i wysoko rozwiniętych*, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 17 (3), 205–209.
- KWASEK M., 2009: *Tendencje w spożyciu żywności w krajach rozwijających się na tle rozwoju społeczno-gospodarczego*, *Publikacje Programu Wieloletniego 2005–2009 IERiGŻ* 123.
- LOWDER S.K., SKOET J., SINGH S., 2014: *What do we really know about the number and distribution of farms and family farms worldwide?*, *Background Paper for The State of Food and Agriculture*, ESA-FAO Working Paper 14-02.
- MALCHAR-MICHALSKA D., 2012: *Wpływ kryzysu żywnościowego na wykorzystanie ograniczeń eksportowych w handlu międzynarodowym surowcami rolnymi*, [w:] J. Ry-marczyk, M. Domiter, W. Michalczyk (red.), *Handel i inwestycje w semiglobalnym otoczeniu*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 267, t. 2, 33–44.
- MALYSZ J., 2008: *Bezpieczeństwo żywnościowe strategiczną potrzebą ludzkości*, AlmaMer, Warszawa.
- MERZĘDA-MŁYNARSKA K., 2017: *Food Security Governance in the Southeast Asia Region: from National to Regional Governance*, *Historia i Polityka* 20 (27), 31–48, <http://dx.doi.org/10.12775/HiP.2017.010>

- MIKUŁA A., 2012: *Bezpieczeństwo żywnościowe Polski*, Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich 99 (4), 38–48.
- NOSECKA B., KRASOWICZ S., PAWLAK K., KITA K., ZAREMBA Ł., 2012: *Czynniki konkurencyjności sektora rolno-żywnościowego we współczesnym świecie*, Raport PW 54, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD, 2017: *Building Food Security and Managing Risk: A Focus on Southeast Asia*, 2017, OECD Publishing, Paris.
- Organisation for Economic Co-operation and Development, Food and Agriculture Organization UN, OECD-FAO, 2017: *Agricultural Outlook 2017–2026*, OECD Publishing, Paris.
- SAPA A., 2010: *Bezpieczeństwo żywnościowe w krajach rozwijających się*, Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 3, 231–244.
- US Department of Agriculture, USDA, 2014: *International Egg And Poultry Review* 17 (14), <http://search.ams.usda.gov/MNDMS/2014/04/PY20140408WIntlPoultryandEgg.pdf> [dostęp: 11.12.2017].
- ŻYŁA A., 2013: *Charakterystyka azjatyckiego modelu rozwoju gospodarczego w świetle teorii oraz doświadczeń krajów zaliczanych do pierwszej i drugiej generacji „azjatyckich tygrysów”*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 315, 459–470.

Changes in food self-sufficiency of selected Asian countries

Abstract: The aim of the article is to discuss changes food self-sufficiency in ASEAN countries, defined as the proportion of domestic consumption to domestic production. With regard to rice, which due to historical, geographical and cultural conditions is the focus of the governments of all member countries in ASEAN, only in Thailand, Vietnam and Cambodia the self-sufficiency rate exceeded 100%. In turn, in all Member States, production has met the needs of the internal markets in the field of sugar crops. Relatively biggest shortages of production were noticed for milk. An increase in the consumption of agri-food products of both vegetable origin and animal products was observed. But the consumption of the latter was more dynamic. The growing demand for products of animal origin is the result of rapid socio-economic development of ASEAN countries, followed by changes in the structure of food consumed towards patterns observed in developed countries.

Key words: food self-sufficiency, agri-food consumption, rice, ASEAN

JEL classification: D12, Q11, O10, O57

Otrzymano: 10 lutego 2018 r. / Zaakceptowano: 30 marca 2018 r.

Received: 10 February / Accepted: 30 March 2018